

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

คติการสร้างพระพุทธรูปไม้โบราณในวัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ
CREATION MODEL OF ANCIENT WOODEN BUDDHA IMAGES IN BAN MUANG CHAN TEMPLE,
MUEANG CHAN DISTRICT SISKET PROVINCE

ธัญพงศ์ สารรัตน์¹, โพธิ์พงศ์ ฉัตรนันทภรณ์, วุฒิชัย นาคเขียว,
แนวรบ ยวงปรางค์, อภิสิตี ศรีวะรมย์, ธนพล บ้องแก้ว, เอนก ศรีภพ และ อีร์พัฒน์ ผงกุล
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

Thanyapong Sararat, Popong Chatnuntaporn, Wuttichai Nakkiew,
Naewrob Yuangprang, Aphisiti Siwarom, Thanapon Pongkaew, A-nek Sriphop
and Teerapat Pongkula
Sisaket Rajabhat University

E-mail: thanyapong.s@sskru.ac.th¹

Received 2 May 2024; Revised 6 July 2024; Accepted 28 December 2024.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและศึกษาประวัติความเป็นมา คติการสร้าง และลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปไม้แกะสลักโบราณที่มีความสำคัญต่อสังคมวัฒนธรรมในวัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ โดยวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี ข้อมูลจากเอกสาร และคำบอกเล่า จากการศึกษาพบว่า ในบริเวณวัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ มีการพบพระพุทธรูปไม้แกะสลักโบราณที่มีความสำคัญจำนวน 14 องค์ แต่นำมาศึกษาเพียง 4 องค์ที่มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์และมีความแตกต่างกันทางพุทธลักษณะชัดเจนในเชิงการเปรียบเทียบ ซึ่งประดิษฐานอยู่บริเวณด้านซ้ายมือของฐานพระประธานภายในพระอุโบสถ และเป็นพระพุทธรูปไม้แกะสลักแบบพื้นบ้านในศิลปะล้านช้างทั้งหมด กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 24-25 โดยไม่มีการแกะสลักแบบสกุลช่างหลวงหรือทรงเครื่องอย่างพระมหากษัตริย์เข้ามาปะปน ทั้งนี้กลุ่มพระพุทธรูปข้างต้นได้ถูกนำมาเชื่อมโยงเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องผลแห่งกุศลกรรม ความศรัทธาในศาสนาที่ผู้คนได้นำทรัพยากรสิ่งรอบตัวมาสร้าง คติการค้าชุกศาสนา สืบชะตา รวมถึงความเชื่อในเรื่องอานิสต์ต่างๆ ทั้งชาตินี้และชาติหน้า ซึ่งการศึกษาครั้งนี้อาจเป็นแนวทางให้คนในชุมชนได้เล็งเห็นคุณค่าในงานพุทธศิลป์ ซึ่งก่อให้เกิดการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และหวงแหนในมรดกงานศิลปกรรมของท้องถิ่น

คำสำคัญ: พระพุทธรูปไม้แกะสลักโบราณ, พุทธศิลป์, คติการสร้างพระพุทธรูปไม้โบราณ

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

Abstract

This article aims to explore and study the history, creation beliefs, and Buddhist art characteristics of ancient carved wooden Buddha images that are important to society and culture in Wat Ban Mueang Chan. Mueang Chan District Sisaket Province By analyzing from archaeological evidence. Information from documents and hearsay from the study found that In the area of Ban Mueang Chan Temple Mueang Chan District Sisaket Province There were 14 important ancient carved wooden Buddha images found, but only 4 of them were in relatively complete condition and had clear differences in Buddhist characteristics in comparison. It is enshrined on the left-hand side of the base of the main Buddha image inside the temple. and are all Buddha images carved in folk style in Lan Xang art. The age can be determined to be around the 24th and 25th Buddhist centuries, with no carvings like the royal artisans or Phra Maha Chakkraphat mixed in The above group of Buddha statues has been linked to beliefs about the results of meritorious karma. Belief in religion where people have created the resources around them. Mottos upholding religion, inheriting fate, including beliefs in various virtues Both in this life and the next This study may serve as a guideline for people in the community to recognize the value in Buddhist art. This causes participation in the conservation and preservation of the local artistic heritage.

Keywords: ancient wooden Buddha statues, Buddhist art, ancient wooden Buddha statue creation principles.

บทนำ

วัดบ้านเมืองจันทร์ ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ บริเวณด้านทิศตะวันออกเฉียงของหมู่บ้าน สภาพบริเวณวัดจะมีต้นไม้ขนาดใหญ่ คือ ต้นมะขามเป็นจำนวนมาก มีศาสนสถานและศาสนวัตถุที่สำคัญ ได้แก่ พระธาตุเมืองจันทร์ สิม พระพุทธรูป พระอารามหรือพระอุโบสถ พระพุทธรูปไม้คู่พระธรรมไบลาน และที่แตกต่างจากวัดทั่วไปที่พบเห็นคือ มีศาลบรรพบุรุษที่ตั้งอยู่ในวัด ประวัติวัดบ้านเมืองจันทร์ตั้งมานานจนไม่สามารถหาข้อมูลในการตั้งวัดครั้งแรกได้ นอกจากคำบอกเล่าและการสืบทอดประเพณีที่ยังคงปฏิบัติจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ และที่สำคัญคือ ปุชนิยมบุคคลในชุมชนนี้ได้สืบทอดพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง และเป็นผู้บุกเบิกในการก่อตั้งวัดที่สำคัญในจังหวัดศรีสะเกษอีกหลายวัด คือ พระเทพรัตนโมลี เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร โดยท่านนับเป็นพระรูปแรกที่สอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยคของจังหวัดศรีสะเกษ เป็นผู้มีความรู้การต่อชาวบ้านบ้านเมืองจันทร์เป็นอย่างดีทั้งด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ การส่งเสริมประเพณีของชุมชน โดยเฉพาะการที่ท่านได้ริเริ่มให้มีการทำบุญรวมญาติขึ้นด้วย และส่งผลให้มีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานในชุมชนแห่งนี้มากขึ้น (แหล่งศิลปกรรมในจังหวัดศรีสะเกษ, 2543 และ ธงชัย เมืองจันทร์, 2549) ซึ่งชุมชนบ้านเมืองจันทร์นี้เป็นหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ไทยกูย ที่ได้รับอิทธิพลทางศาสนา ตลอดจนการเมืองการปกครองจากอาณาจักรล้านช้าง (คณะกรรมการประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544) พื้นที่แถบนี้เป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำ มีน้ำช่วยทับท้นเป็นลำน้ำสาขา มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

ของชุมชน และยังมีความสัมพันธ์ในลักษณะของพื้นที่ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยกู่ในอดีต ตั้งแต่ปากลำน้ำห้วยทับทันไหลลงสู่มแม่น้ำมูลทางทิศเหนือไปจนถึงเทือกเขาพนมดงรักทางด้านทิศใต้ มีความหนาแน่นในการตั้งถิ่นที่อยู่ของคนในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยกู่ทั้ง 2 ฝั่งของลำน้ำทั้งเขตจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ (กระทรวงมหาดไทย, 2529 และ อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2521) และปรากฏร่องรอยชุมชนโบราณระดับหมู่บ้านหลายแห่ง เช่น บ้านตาโกน บ้านเมืองแสน บ้านเพียนาม บ้านกุดเมืองฮาม โดยภายในหมู่บ้านที่มีหลักฐานการตั้งชุมชนมาอย่างยาวนานก็จะมีการสร้างวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มาอย่างยาวนานควบคู่กับชุมชนนั้นด้วย จึงพบว่าชุมชนที่มีความเก่าแก่อย่างบ้านตาโกน บ้านเมืองแสน บ้านเพียนาม และบ้านกุดเมืองฮาม ต่างก็มีวัดเป็นโบราณสถานที่บ่งบอกถึงความเก่าแก่ของชุมชน และเป็นประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญอันเป็นที่เคารพสักการะและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ทั้งยังมีพระพุทธรูปขนาดเล็กและโบราณวัตถุอื่นๆ ที่มีรูปแบบทางศิลปกรรมแตกต่างกันไปตามฝีมือของคนในชุมชน ซึ่งล้วนแต่มีคุณค่ามีความสำคัญและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะพระพุทธรูปไม้แกะสลัก ที่ปัจจุบันยังคงมีพระพุทธรูปไม้จำนวนหนึ่งในวัดบ้านเมืองจันทร์ ซึ่งเป็นวัดสำคัญที่สุดของชุมชน ทุกปีในงานประเพณีพิธีการไหว้พระธาตุจะมีการนำพระพุทธรูปไม้บางองค์ออกมาสรงน้ำด้วย เป็นประเพณีที่มีการปฏิบัติติดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “พิธีตะพระ” (ทองดี เมืองจันทร์, 2565, สัมภาษณ์) และต่อมาได้ถูกนำมาเชื่อมโยงเกี่ยวกับเรื่องของ “อานิสงส์” ซึ่งหมายถึง ผลแห่งกุศลธรรม หรือประโยชน์อันจะได้รับจากการได้ทำบุญ หรือได้สร้างประโยชน์ไว้ เป็นการผสมผสานความเชื่อเรื่องของอานิสงส์มากมายนานัปการที่พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าถ้าได้สร้างถวายให้กับพระพุทธศาสนาแล้ว กุศลผลบุญที่ได้กระทำไว้ในชาตินี้จักน้อมนำผู้คนเหล่านั้นมีความสุข ทั้งชาตินี้ ชาติหน้า และชาติต่อไป (มงคล ศรีจันทร์, 2565, สัมภาษณ์) ดังจารึกที่ฐานพระเจ้าไม้ได้กล่าวว่า “สุขที่เมืองมนุษย์ สุขที่เมืองสวรรค์ และสุขแห่งพระนิพพาน เทอญ”

ภาพที่ 1,2 กลุ่มพระพุทธรูปภายในพระอุโบสถวัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ

ที่มา: คณะผู้ศึกษา

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและรวบรวมข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปไม้แกะสลักโบราณในวัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ ด้วยวิธีการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ อันเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปกรรมท้องถิ่นให้พี่น้องชาวจังหวัดศรีสะเกษและประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้ อันจะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นจังหวัดศรีสะเกษต่อไป ทั้งยังสามารถใช้เป็นคู่มือในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอเมืองจันทร์ได้อีกด้วย

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปไม้แกะสลักโบราณที่วัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่าไม่มีผู้ทำการศึกษา แต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ทำให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับบริบทวัดและลักษณะพุทธศิลป์ของพระไม้ในอีสานในวัฒนธรรมอีสาน-ล้านช้าง โดยทั่วไป ได้แก่ งานวิจัยของธงชัย เมืองจันทร์ (2549) เรื่อง “คติธรรมไทยกู่จากประเพณีการไหว้พระธาตุเมืองจันทร์” งานวิจัยของพระมหาเดช มีภาพ (2556) เรื่อง “พิธีกรรมและความเชื่อของชาวกูย ตำบลตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ” งานวิจัยของธัญพงศ์ สารรัตน์ (2564ก) เรื่อง “แนวทางการพัฒนาวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ” งานวิจัยของธัญพงศ์ สารรัตน์ (2564ข) เรื่อง “บทบาทของผู้หญิงและผู้ชายในตำนานการสร้างพระธาตุเมืองจันทร์และปราสาทบ้านปราสาท” ซึ่งงานวิจัยกลุ่มนี้ทำให้ได้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับชุมชนและวัด รวมถึงความเชื่อบางประการ และกลุ่มงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปไม้ในอีสาน ได้แก่ งานวิจัยของนิยม วงศ์พงษ์คำ และคณะ (2545) เรื่อง “พระไม้อีสาน” งานวิจัยของตึก แสนบุญ (2553) เรื่อง “ลักษณะอีสาน : ว่าด้วยเรื่องศิลปะและวัฒนธรรม” งานของตึก แสนบุญ (บรรณาธิการ) (2548) เรื่อง “วิฤตศิลปะพื้นบ้านอีสาน : อดีต ปัจจุบัน อนาคต” งานวิจัยของตึก แสนบุญ (2554) เรื่อง “เอกลักษณ์หัตถกรรมอีสานในงานไม้ที่เกี่ยวข้องเนื่องในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี” งานของชอบ ดีสวนโคก (2545) เรื่อง “พระไม้ลายมือของบรรพชนไทยอีสาน” ซึ่งงานวิจัยกลุ่มนี้เป็นความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับปฏิมากรรมพระไม้ในสังคมอีสาน และทำให้ทราบถึงความเชื่อ ความศรัทธาของคนท้องถิ่นที่มีต่อพระไม้อีสาน รวมถึงงานของพระมหาปพน กตสารโร (2560) เรื่อง “พระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน” และงานของศิริพงศ์ ศักดิ์สิทธิ์ (2554) เรื่อง “คติการสร้างพระพุทธรูปไม้ในล้านนา” งานวิจัยของบุษบา กิติจันทร์โรภาส (2539) เรื่อง “คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม” งานของสงวน รอดบุญ (2526) เรื่อง “พุทธศิลป์ลาว” และงานของพระครูโสภณวิธานวัตร (นิคม เกตุคง) (2559) เรื่อง “พุทธศิลป์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จังหวัดสุพรรณบุรี” ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิธีการวิจัยเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ศึกษาพระพุทธรูปไม้ที่วัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ รวมถึงการวิเคราะห์บทบาทของพุทธศิลป์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อสำรวจและศึกษาประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปไม้แกะสลักโบราณของวัดบ้านเมืองจันทร์ที่มีความสำคัญต่อสังคมวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่น
2. ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปไม้แกะสลักโบราณของวัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นในการเก็บข้อมูลทางด้านเอกสารและภาคสนามในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับคติความเชื่อและสภาพสังคมของชุมชนในการสร้างพระพุทธรูปไม้ของวัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

ขั้นตอนของการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เริ่มต้นจากการเก็บข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำมาเป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้ข้อมูลนั้นมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้นไป และมีการสังเกตการณ์ โดยผู้ศึกษาได้ออกสำรวจพื้นที่จริงในการทำวิจัย ซึ่งการลงพื้นที่ครั้งนี้ได้สำรวจตำแหน่งที่ตั้งของวัด และสำรวจพระอุโบสถที่เก็บรักษาพระพุทธรูปไม้เพื่อให้ทราบว่าในวัดมีจำนวนพระพุทธรูปไม้กี่องค์ สมบูรณ์และชำรุดกี่องค์ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการลงเก็บข้อมูลภาคสนามต่อไป รวมถึงการสัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้ทางด้านพระพุทธรูปไม้ โดยสัมภาษณ์จากพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และผู้ที่มีความรู้ ซึ่งในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ได้อาศัยเครื่องมือเพื่อช่วยในการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่รวดเร็วตรงตามความต้องการ

วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เริ่มจากการศึกษาค้นคว้าทางด้านเอกสารในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาในเรื่องคติการสร้างพระพุทธรูปทั้งทางด้านรูปแบบ วัสดุ และอานิสงส์ในการสร้างที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมพื้นถิ่น จากนั้นได้เก็บข้อมูลภาคสนามที่เป็นการสำรวจและเก็บข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบของพระพุทธรูปด้วยแบบบันทึกข้อมูล การถ่ายภาพ และศึกษาจารึกที่ปรากฏตรงบริเวณฐานพระพุทธรูป และจำแนกพุทธลักษณะว่าอยู่ในสมัยใด สร้างด้วยวัสดุอย่างไร จากนั้นนำมาวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์เปรียบเทียบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องและน่าเชื่อถือ จากนั้นเป็นขั้นตอนสุดท้ายคือการสรุปผลการวิจัย โดยสรุปจากการศึกษาด้านเอกสาร การเก็บข้อมูล การเก็บข้อมูลภาคสนาม การวิเคราะห์และสรุปเพื่อให้เป็นคติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปไม้ของชุมชนเมืองจันทร์แห่งนี้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมา รูปแบบ และพัฒนาการสร้างพระพุทธรูป รวมถึงประเพณีการสร้างถวาย อีกทั้งยังมีจุดประสงค์เพื่อให้คนในชุมชนได้เล็งเห็นคุณค่าในงานพุทธศิลป์ ซึ่งก่อให้เกิดการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และหวงแหนในมรดกศิลปกรรมของท้องถิ่น

1. พระพุทธรูปไม้แกะสลักโบราณในวัดบ้านเมืองจันทร์

พระพุทธรูปหรือคนท้องถิ่นเมืองจันทร์เรียกว่า “พระเจ้า” หรือ “หลวงพ่อไม้” หรือ “หลวงพ่อ” ซึ่งมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นมาก ดังที่วิโรฒ ศรีสุโร เรียกว่า “สวยชื่อ ๆ สวยงามนามว่าพระ” (วิโรฒ ศรีสุโร, 2548) เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดาของพระพุทธศาสนา พระพุทธรูปสร้างขึ้นจากวัสดุหลายประเภท อาทิ ศิลา ไม้ โลหะ อิฐ ปูน ดินเผา เขาสัตว์ เป็นต้น ตามความนิยมและทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ มารังสรรค์ให้เกิดเป็นงานพุทธศิลป์ที่มีความงดงามและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของฝีมือช่าง (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2555 และ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556) ซึ่งจะเป็นกลุ่มช่างราชภัฏ โดยพระพุทธรูปจะมีรูปแบบขนาดเล็ก เป็นอิสระ เรียบง่าย และสร้างจากไม้ชิ้นเดียวเป็นสำคัญ

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

ภาพที่ 3,4 (ซ้าย) หลวงพ่อพระเจ้าใหญ่ (พระเจ้าพืด) ประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอบ้านเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ มีกลุ่มพระพุทธรูปไม้ประดิษฐานอยู่บริเวณฐาน และ (ขวา) หลวงพ่อพระเจ้าใหญ่องค์จำลองในวันสงกรานต์ของท้องถิ่นบ้านเมืองจันทร์

ที่มา: คณะผู้ศึกษา

พระพุทธรูปไม้หรือพระเจ้าไม้ เป็นชื่อที่เรียกตามวัสดุที่ใช้ในการสร้าง โดยมีขนาดตั้งแต่เล็กจนถึงขนาดใหญ่ ส่วนมากจะสลักจากไม้ชิ้นเดียวและสองชิ้น เมื่อมีการสลักเสร็จเรียบร้อยแล้วจะมีการประดับตกแต่งด้วยการลงรักปิดทองทาชาดเพื่อให้องค์พระพุทธรูปนั้นมีความสวยงามตามที่ช่างผู้นั้นปรารถนาโดยพุทธลักษณะองค์พระพุทธรูปนั้นจะมีปางต่างๆ กัน (กรมศิลปากร, 2548) ซึ่งพระพุทธรูปไม้ หรือ “หลวงพ่อก่อนไม้” “พระเจ้าไม้” ในวัดบ้านเมืองจันทร์ที่เป็นพระพุทธรูปโบราณนั้นส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็กและมีลักษณะพุทธศิลป์ที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับฝีมือและจินตนาการของช่างหรือชาวบ้าน เป็นงานช่างพื้นบ้านบริสุทธิ์ที่สร้างสรรค์โดยช่างพื้นบ้านที่มีข้อจำกัดในเรื่องของเครื่องมือเครื่องไม้เครื่องมือ โดยส่วนใหญ่เป็นปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่เป็นกลุ่มช่วงหน้าฐานพระประธาน ดังที่วิโรฒ ศรีสุโร ได้กล่าวว่า “ฐานซุกซิมมีพระไม้หลากหลายยิ่ง พระจริงๆ ใช้พระปลอมย้อมยักให้ นิ่งเลี้ยงควายแกะพระไว้ด้วยหัวใจ สมาธิใส่ศิลป์บริสุทธิ์วิมุตติกรรม” (วิโรฒ ศรีสุโร, 2548) ซึ่งในอดีตนั้นชายใดบรรพชาอุปสมบทแล้ว หากต้องการลาสิกขาจะต้องแกะสลักพระพุทธรูปไม้ขึ้นอย่างน้อย 1 องค์ เพื่อประดิษฐานไว้ในวัดแทนตัวเองที่จะลาสิกขาออกจากวัดไป (พระครูโสภณธรรมพร, 2565, สัมภาษณ์) บ้างก็ว่าสร้างถวายเป็นพุทธรูปบูชาเพื่อเป็นบริวารแต่ “พระเจ้าพืด” หรือ “พระเจ้าใหญ่” พระประธานในพระอุโบสถนั่นเอง ดังนั้น พระพุทธรูปไม้จึงมีพุทธลักษณะที่แตกต่างกัน และพบเป็นจำนวนมากตามโบสถ์ วิหาร และศาลาการเปรียญในวัดต่างๆ ในอาณาบริเวณบ้านเมืองจันทร์ที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน

การศึกษาครั้งนี้ได้มีการกำหนดขอบเขตและคุณสมบัติของพระพุทธรูปไม้แกะสลักโบราณในวัดบ้านเมืองจันทร์ไว้ว่า ต้องเป็นพระพุทธรูปไม้แกะสลักที่ต้องสันนิษฐานหรือมีข้อมูลระบุอายุการสร้างที่มากกว่า 80 ปีขึ้นไป อยู่ในสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ เป็นพระพุทธรูปไม้แกะสลักที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีคุณค่าทางด้านพุทธศิลป์ หรือมีความสำคัญทางด้านวัฒนธรรมประเพณีของคนในชุมชนนั้นๆ ซึ่งประดิษฐานอยู่ในบริเวณภายในพระอุโบสถวัดบ้านเมืองจันทร์ ซึ่งจากการสำรวจในครั้งนี้พบว่าในวัดบ้านเมืองจันทร์ มีพระพุทธรูปโบราณที่สร้างด้วยวัสดุไม้แกะสลักจำนวน 4 องค์ ที่ยังคงอยู่ในสภาพสมบูรณ์ได้แก่

1.1 พระพุทธรูปไม้องค์ที่ 1

พระพุทธรูปไม้องค์ที่ 1 เป็นพระพุทธรูปไม้แกะสลักปางมารวิชัย เดิมลงรักปิดทอง ปัจจุบันทาทับผิวพระวรกายด้วยสีทอง ซึ่งนิยม วงศ์พงษ์คำ และคณะ ตั้งข้อสังเกตว่า คนอีสานยังนิยมใช้สีทองและสีที่มีลักษณะคล้ายสีทอง เช่น สีเหลือง ในการประดับตกแต่งองค์พระเป็นเพราะว่าสีทอง บ่งบอกถึงความสง่างาม มีค่า มี

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

ความศักดิ์สิทธิ์น่าเกรงขาม (นิยม วงศ์พงษ์คำ, 2545) พระพุทธรูปองค์นี้ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 34 เซนติเมตร ความสูงรวมฐานประมาณ 1.22 เมตร ประดิษฐานอยู่กับกลุ่มพระพุทธรูปไม้ภายในพระอุโบสถวัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ (พระครูสุกิจसारวิมล, 2565, สัมภาษณ์) ซึ่งพระพุทธรูปองค์นี้มีพุทธลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างเรียว พระกรรณยาว ขมวดพระเกศาเล็กและถี่ พระรัศมีทรงสี่เหลี่ยมสูง ชะลูดขึ้นบรรจบกัน พระโอษฐ์เล็ก พระนาสิกเล็ก ปลายสังฆาฏิจรดกับแนวรัดประคด พระเพลาค่อนข้างเล็กไม่สมส่วน ประทับขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชานุขวา ปลายนิ้วพระหัตถ์เสมอกันจรดกับส่วนฐาน ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลา ประดิษฐานอยู่บนฐานสูง ทรงเอวชัน ส่วนฐานด้านบนมีการปิดล่องชาดเป็นรูปกลีบบัว ตรงกลางด้านหน้าก็มีการปิดล่องชาดเป็นรูปกลีบบัว ตรงกลางด้านหน้ามีการปิดทองและขีดเป็นรูปบุคคล (เทวดา?) นั่งพับเพียบประนมมือ แต่ชำรุดไปหมดแล้ว (รัตนา ฐูปหอม, 2565, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 5 พระพุทธรูปไม้องค์ที่ 1
ที่มา: คณะผู้ศึกษา

เมื่อพิจารณาจากลักษณะพุทธศิลป์โดยรวมแล้วพบว่า พระพุทธรูปไม้องค์นี้เป็นพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 25 และมีความเป็นไปได้ว่าจะได้รับอิทธิพลทางศิลปะจากลาวด้วย รวมถึงอิทธิพลของช่างสกุลเขมรที่ปรับปรุงรูปแบบจนเกิดเป็นพุทธลักษณะเฉพาะท้องถิ่น เป็นช่างศิลปะสกุลช่างทางใต้ จึงทำให้รูปแบบที่พบมีความหลากหลาย แต่ในความหลากหลายดังกล่าวยังคงสามารถสะท้อนภาพของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของคนทั้งสองเมืองว่ามีความสัมพันธ์กันมากน้อยเพียงใดได้เป็นอย่างดี (นิยม วงศ์พงษ์คำ และคณะ, 2555) นอกจากนี้จากการปิดทองแล้วขีดเขียนเป็นลวดลายนั้นเป็นที่นิยมใช้ในการตกแต่งงานศิลปกรรมต่างๆ ในลาว ก่อนที่จะส่งต่องานฝีมือช่างมายังผู้คนในภาคอีสาน ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมระหว่างกันค่อนข้างมาก (ประภัสสร ฐิวีเชียร, 2557)

1.2 พระพุทธรูปไม้องค์ที่ 2

พระพุทธรูปไม้เบื้องหน้าพระประธานพระอุโบสถวัดบ้านเมืองจันทร์ เป็นพระพุทธรูปไม้แกะสลักปางมารวิชัย เดิมลงรักปิดทอง ปัจจุบันทาทับผิวพระวรกายด้วยสีทอง แต่หลุดลอกไปมากแล้ว ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 22 เซนติเมตร ความสูงรวมฐานประมาณ 84 เซนติเมตร ประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดบ้านเมืองจันทร์ ซึ่งพระพุทธรูปไม้บนพระอุโบสถมีพุทธลักษณะพระพักตร์รูปไข่ พระพักตร์มีลักษณะเฉพาะแบบพระพุทธรูปสมัยบายน (ใบหน้าแบบพระบาง) ที่สะท้อนอิทธิพลเขมร มีไรพระศก พระกรรณยาว ขมวดพระเกศาเล็กและถี่ พระรัศมีทรงเปลว พระโอษฐ์เล็ก พระนาสิกใหญ่ สังฆาฏีเป็นแผ่นกว้าง ปลายจรดกับแนวรัดประคด ขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชานุขวา ปลายนิ้วพระหัตถ์เสมอกันจรดกับส่วนฐาน ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระบาทขวา พระวรกายยืดยาวแบบผิสดส่วน ท่อนแขนมักแกะติดกับลำตัว พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา (ตัก) แบบราบไม่มีโค้งกระดกขึ้น ประดิษฐานอยู่บนฐานสูงทรงเอวชัน มีรูปแบบคล้าย

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

งานช่างหลวง โดยเฉพาะการเน้นรูปแบบชายผ้าทิพย์ ซึ่งจากรูปแบบที่พบเป็นพระไม้ที่ได้รับอิทธิพลจาก พระพุทธรูปแบบรัตนโกสินทร์ (สันติ เล็กสุขุม, 2547) มีการลงรัก (สีดำ) ปิดทอง (สีทอง) และล่องชาด (สีแดง) ประดับสลับกันเป็นชั้น

ภาพที่ 6,7 พระพุทธรูปไม้องค์ที่ 2 และฐานเอวชั้น
ที่มา: คณะผู้ศึกษา

เมื่อพิจารณาจากลักษณะพุทธศิลป์โดยรวมแล้ว พระพุทธรูปไม้องค์นี้เป็นพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 25 นอกจากนี้ พระพุทธรูปไม้องค์ที่ 2 นี้ ยังเป็นพระพุทธรูปที่สำคัญของชุมชน มีความพอเหมาะพอดี จึงดูพองาม และเป็นความงามที่ดูดีบๆ (ตึก แสนบุญ, 2548) พระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะพิเศษคือ แกะสลักจากส่วนกว้างของต้นไม้ซึ่งแตกต่างจากพระพุทธรูปไม้ทั่วไปที่จะแกะสลักตามแนวตัดของต้นไม้ ในช่วงวันสงกรานต์จะมีการอัญเชิญลงมาทรงน้ำเป็นประจำทุกปี และจะอัญเชิญมาเป็นพระประธานบนโต๊ะหมู่บูชาในช่วงเวลาที่มีการจัดงานภายในวัดบ้านเมืองจันทร์ด้วยคู่กับพระเจ้าพิตองค์จำลอง (รัตนารูปหอม, 2565, สัมภาษณ์)

1.3 พระพุทธรูปไม้องค์ที่ 3 (หลวงพ่พระเสียง)

หลวงพ่พระเสียง เป็นพระพุทธรูปไม้แกะสลักปางมารวิชัย เดิมลงรักปิดทอง ปัจจุบันทองเก่าที่ปิดส่วนหนึ่งชำรุด และมีการปิดทองถวายเป็นพุทธรูปบูชาโดยชาวบ้านไปทั่วทั้งฝั่งพระวรกาย ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 40 เซนติเมตร ประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถวัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และสาเหตุที่พระพุทธรูปองค์นี้ได้ชื่อว่า “พระเสียง” นั้น เนื่องจาก พระพุทธรูปพระเสียง วัดบ้านเมืองจันทร์ เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านบ้านตาโกน บ้านเมืองจันทร์ และชุมชนละแวกใกล้เคียงเป็นอย่างมาก ในช่วงวันสงกรานต์จะมีการอัญเชิญลงมาทรงน้ำเป็นประจำทุกปีคู่กับพระประธานดินเผาองค์จำลองขนาดเล็ก ทั้งนี้ชาวบ้านก็จะมาทำการอธิษฐานขอพรและทำการยกองค์พระพุทธรูปเพื่อทำการเสียงทนาย จึงทำให้พระพุทธรูปองค์นี้มีชื่อว่า “พระเสียง” นอกจากนี้ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็จะทำการปิดทองถวายเป็นพุทธรูปบูชาก่อนอัญเชิญกลับมาประดิษฐานบนพระอุโบสถหลังเสร็จสิ้นการทรงน้ำ ดังจะเห็นได้จากทองคำเปลวจำนวนมากที่ปิดอยู่ตามองค์พระ (ดิเรก เมืองจันทร์, 2565, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 8,9 พระพุทธรูปไม้องค์ที่ 3
ที่มา: คณะผู้ศึกษา

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

พระพุทธรูปพระเสีียง มีพุทธลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระกรรณยาว ขมวดพระเกศาหลุดหาย พระรัศมีทรงเปลวคล้ายพุ่มดอกบัว พระโอษฐ์เล็ก พระนาสิกเล็ก สันขาภิเป็นแผ่นกว้างจรดกับแนวรัศมีประคอง ขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ทั้ง 2 ข้างประสานกันอยู่เหนือพระเพลา ประดิษฐานอยู่บนฐานสูงทรงเอวชัน ด้านหน้า และด้านหลังราบเรียบเป็นหน้ากระดาน ส่วนด้านข้างมีบัวลูกแก้วอกไก่คั่นกลาง 2 ชั้น เป็นความงามที่ดูดี ๆ จากรูปทรงและรายละเอียดของฝีมือการแกะสลักที่ดูหยาบ ๆ ไม่ละเอียด (ตึก แสนบุญ, 2553) โดยเมื่อพิจารณาจากพุทธศิลป์โดยรวมแล้ว พระพุทธรูปพระเสีียงวัดบ้านเมืองจันทร์ เป็นพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงพุทธศตวรรษที่ 25 รวมถึงมีจารึกบริเวณเดือนปีผู้ถวาย และวัตถุประสงคในการถวายบริเวณใต้ฐานขององค์พระที่แนบกับพื้นที่ว่า “จุลศักราชได้ 1245 อ้ายอีพร้อมด้วยภริยา พ่อแม่พี่น้องผู้ซุคนได้บรรจงสร้างพุทธรูปเจ้าแล้วด้วยไม้หนุน (ขนุน) ไม้ทั้น (พุทรา) ขอเอาพระนิพพานเป็นที่พึ่งในสรวง” ซึ่งหลักฐานเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเชื่อความศรัทธาของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

1.4 พระพุทธรูปองค์ที่ 4

พระพุทธรูปไม้ในพระอุโบสถวัดบ้านเมืองจันทร์ เป็นพระพุทธรูปไม้แกะสลักปางมารวิชัยลงรักปิดทอง ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 37 เซนติเมตร ความสูงรวมฐานประมาณ 1 เมตร ประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถวัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ พระพุทธรูปไม้องค์นี้มีพุทธลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างเรียวก มีลักษณะแบบหน้าเด็ก เป็นความงามในการสร้างสรรค์ แบบไร้เดียงสา (Creative Innocence) พระกรรณยาว ไรพระศกประดับด้วยกระจกลี ขมวดพระเกศาเล็กและแหลมเหมือนหนามทุเรียนหรือเม็ดสาคุ แต่ส่วนใหญ่หลุดหาย พระศอยาวเป็นปล้อง พระเศษมาลาทำเป็นรูปกลีบบัวประดับกระจกลี พระรัศมีทรงกรวยสูง พระโอษฐ์เล็กเป็นเส้นตรงราบขนานไม่แสดงอารมณ์ใดๆ พระนาสิกเล็ก สันขาภิเป็นแผ่นยาว ปลายตัดตรง ประดับด้วยกระจกลี เช่นเดียวกับแนวรัศมีประคองและแนวขอบจีวรรอบพระอุระ ประทับขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชานุขวา ปลายนิ้วพระหัตถ์เสมอกันจรดกับส่วนฐาน ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลา ประดิษฐานอยู่บนฐานสูงทรงเอวชัน ส่วนบนแกะสลักเป็นรูปกลีบบัว 3 ชั้น บัวแต่ละกลีบจะมีการประดับกระจกลีตรงกลาง แต่ได้ชำรุดและหลุดหายไปแล้วบางส่วน (รัตนา ฐูปหอม, 2565, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 10,11 พระพุทธรูปไม้องค์ที่ 4

ที่มา: คณะผู้ศึกษา

เมื่อพิจารณาจากลักษณะพุทธศิลป์โดยรวมแล้ว พระพุทธรูปไม้ปางมารวิชัยในพระอุโบสถวัดบ้านเมืองจันทร์ที่ได้รับอิทธิพลจากช่างพื้นบ้านลาว สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นประมาณช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวช่างชาวลาวโดยเฉพาะช่างจากเมืองอุบลราชธานีได้เข้ามามีบทบาทในการสร้างศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่แถบนี้เป็นอย่างมาก และการประดับกระจกลีในงานศิลปกรรมก็เป็นที่นิยมในเขตลาวล้านนาและพม่าอีกต่อหนึ่ง (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2547) ซึ่งถือว่าพระพุทธรูปองค์นี้มีการประดับตกแต่งที่แตกต่างจากพระพุทธรูปไม้องค์อื่นๆ ในอดีต

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

2. คติการสร้างพระพุทธรูปไม้วัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ

แนวความคิดการสร้างพระพุทธรูปไม้ชิ้นนี้มาจากความเชื่อในตำนานพระแก่นจันทน์ที่กล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างถวาย (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2547) รวมถึงหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า มีการสร้างพระพุทธรูปไม้เป็นจำนวนมากในยุคนี้ เนื่องจากไม้เป็นวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น เป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม โดยช่างได้สร้างสรรค์ภายใต้แรงศรัทธาและความคิดที่อิสระก่อให้เกิดผลงานที่เป็นเอกลักษณ์และใช้วัสดุที่สมถะรู้คุณค่าเท่าที่จำเป็น ดังที่วิโรฒ ศรีสุโร กล่าวว่า “นั่งเลี้ยงควายหาไม้มาแกะเป็นพระ ไม่สวยสะแต่สวยชื่อคือ “พระพุทธร” แทนคุณค่าความดีความบริสุทธิ์ ใจผ่องผุดเกิดพุทธ...ปฏิมากร” (วิโรฒ ศรีสุโร, 2547) และอาจจะเป็นความนิยมในสมัยนี้ อีกทั้งในช่วงนี้ดินแดนเขมรสูง เป็นยุคที่บ้านเมืองเกิดความวุ่นวายเนื่องจากภาวะของสงคราม จึงทำให้ในการที่สร้างสิ่งของถวายให้กับพระพุทธรูปศาสนานั้นเป็นแบบเรียบง่ายและรวดเร็ว (ภราดร ศรีปัญญา, 2559ก, ภราดร ศรีปัญญา, 2559ข และกรมศิลปากร, 2540) แต่ในความเรียบง่ายนั้นได้แฝงความเชื่อของคนในชุมชนที่ปรากฏอยู่บนจารึกบริเวณฐานพระพุทธรูปที่กล่าวถึงการถวายเพื่อค้าชูพระพุทธรูปศาสนาตราบห้าพันปี และถวายให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งจากการศึกษาพระพุทธรูปไม้วัดบ้านเมืองจันทร์ พบว่ามีการสร้างพระพุทธรูปไม้เป็นจำนวนมาก โดยบริเวณฐานรองรับพระพุทธรูปปรากฏจารึกที่กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการสร้าง ซึ่งแสดงให้เห็นคติการสร้าง สภาพสังคม และรูปแบบ ที่เป็นแรงบันดาลใจในการสร้าง โดยเฉพาะความเชื่อในสิ่งเร้นลับ และชีวิตประจำวันของผู้คน (กิตติสันต์ ศรีรักษา และ นิยม วงศ์พงษ์คำ, 2557) ซึ่งกล่าวสรุปได้ดังนี้

2.1 ถวายเพื่อไว้ในการสักการบูชาและค้าชูพระพุทธรูปศาสนาตราบ 5,000 ปี จนถึงพระนิพพาน เพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธรูปศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองตราบ 5,000 ปี โดยศาสนาในยุคของพระสมณโคดมนั้นจะมีอายุ 5,000 ปี แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนิกชนนั้นได้แสดงความเคารพความศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา และต้องการถวายเพื่อเป็นพระบริวารของพระเจ้าพิตนั้นเอง โดยต้องการให้ศาสนาคงอยู่ต่อไป เช่นข้อความที่ว่า “สร้างรูปเจ้าองค์นี้ไว้ตราบ 5,000 ปี ตลอดกาลนานแท้”

2.2 ถวายเพื่อเป็นที่สักการบูชาแก่หมู่คนและเหล่าเทวดาบนสวรรค์ชั้นฟ้าจนถึงพระนิพพาน ซึ่งนอกจากการสร้างพระพุทธรูปเพื่อไว้เป็นที่สักการบูชาแก่เหล่าพุทธศาสนิกชนแล้ว พระพุทธรูปยังเป็นที่เคารพสักการะแก่เทวดา เนื่องจากเทวดานั้นมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปศาสนาโดยตลอด และมีความเคารพนับถือพระพุทธรูปศาสนา และเมื่อมีการทำบุญมากเท่าไร ผลบุญก็จะมีมาก ซึ่งเป็นหนทางที่อย่างก้าวไปสู่พระนิพพานเพื่อจะได้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งเป็นความมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนิกชน (พระครูสุพจน์ธรรมคุณ, 2565, สัมภาษณ์) ดังจารึกของพระพุทธรูปองค์ที่ 2 ที่ว่า “ได้สร้างพระพุทธรูปองค์นี้ไว้และบูชาแก่หมู่คนและเทวดา ขอพึ่งพระนิพพานเป็นยอด”

2.3 ถวายเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลผลบุญให้แก่พ่อแม่และผู้ล่วงลับไปแล้ว ความเชื่อที่ว่ามนุษย์เมื่อตายไปแล้วจะย่างก้าวเข้าไปสู่การเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่างๆ ซึ่งจะอยู่ในที่สุขสบายหรือลำบากนั้นย่อมขึ้นอยู่กับกุศลผลบุญที่เคยทำมาดังเช่นข้อความจากจารึกที่ฐานพระพุทธรูปตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น ทั้งนี้ผู้สร้างได้สร้างพระพุทธรูปไม้ถวายให้แก่วัดเพราะเชื่อว่า อานิสงส์ในการถวายครั้งนั้นนั้น กุศลผลบุญที่ได้จะทำให้พวกเขาทั้งหลายได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดียิ่งๆ ขึ้นไป โดยทำให้ผู้รับนั้นได้มีความสุขสบายตามที่เคยกระทำไว้ในชาติที่ผ่านมา และได้รับอานิสงส์จากบรรดาญาติที่ได้อุทิศส่วนกุศลไปให้ ผลบุญเหล่านี้จะเป็นผลอานิสงส์ส่งให้ผู้ตายได้ไปเกิดในชาติที่ดีกว่าเดิม (กุหลาบ เมืองจันทร์, 2565, สัมภาษณ์)

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

2.4 ถวายเพื่อปรารถนาได้บุญกุศลจากการสร้างพระพุทธรูปเพื่อค้ำชูตนเองทุกชาติ มีความสุขสมหวังทุกประการ และได้ไปเกิดอยู่บนสวรรค์ชั้นฟ้า แสดงให้เห็นว่าผู้ถวายนั้นมีความเชื่อในเรื่องบุญกุศลที่ทำให้กับพระพุทธศาสนาเพื่ออานิสงส์ที่จะส่งผลให้ตนเองนั้นมีความสุขสบายทั้งกาย วาจา ใจ ในชาตินี้ แล้วส่งต่อไปอีกในชาติหน้าและทุกชาติไป อีกทั้งผู้ถวายเป็นปรารถนาเพื่อที่จะไปเกิดบนสวรรค์ชั้นฟ้า ซึ่งเป็นดินแดนที่พบแต่ความสุข ไม่เป็นทุกข์เหมือนกับมนุษย์และสัตว์ที่เกิดมาบนโลกนี้ ดังจารึกของพระพุทธรูปองค์ที่ 1 ที่ว่า “ขอบุญกุศลหนุนนำให้ไปดีถึงสุขเถิด”

ภาพที่ 12,13,14,15,16,17 พุทธศิลป์ของพระพุทธรูปไม้สกุลช่างท้องถิ่นในวัฒนธรรมไทย-ลาว-เขมร และลายเส้นที่สัมพันธ์กับกรณีศึกษาในครั้งนี้

ที่มา: คณะผู้ศึกษา, นิยม วงศ์พงษ์คำ และคณะ

2.5 ถวายเพื่อไปสู่พระนิพพานร่วมกับพระศรีอริยเมตไตรยในภพภาคหน้า แสดงให้เห็นถึงการฝังรากลึกและฝังคงในพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนที่พยายามสะสมบุญโดยการทำนุบำรุงพระศาสนา และถวายทาน เพื่อให้กุศลผลบุญนำพาตนเองไปสู่พระนิพพาน หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด และในขณะเดียวกันยังปรารถนาที่จะนิพพานร่วมกับพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งยุคพระศรีอริยเมตไตรยเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่ายุคนี้จะเกิดขึ้นภายหลังจากที่ยุคของพระสมณโคตมได้ครบ 5,000 ปีแล้ว ซึ่งเป็นยุคศาสดาองค์ใหม่เกิดขึ้น ซึ่งในยุคนี้เองที่พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าเป็นยุคที่มีความสุขสบาย คิดอะไร ทำอะไร ต้องการอะไรก็จะได้สมปรารถนา (दनัย ไชโยธธา, 2547) ดังเช่นจารึกที่ฐานพระพุทธรูปไม้องค์ที่ 4 ที่ว่า “ขอพึงบุญกับเมตไตรยเจ้าในภพภาคหน้า แก้วผู้ช้ำอย่าคลาตอย่าคลาเด้อ สาธุ”

ภาพที่ 18,19,20 สภาพความทรุดโทรมตามกาลเวลาของพระพุทธรูปไม้ภายในวัดบ้านเมืองจันทร์บางส่วน

ที่มา: คณะผู้ศึกษา

ดังนั้นจึงกล่าวโดยสรุปว่า คติการสร้างพระพุทธรูปไม้วัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนิกชนมีความปรารถนาให้ศาสนาดำรงอยู่เป็นศูนย์รวมจิตใจ อีกทั้งยังปรารถนาอานิสงส์ในการสร้างให้แก่ญาติผู้ล่วงลับ และให้ค้ำชูตัวเองทั้งในชาตินี้ ชาติหน้า และชาติต่อไป ดังจารึกที่บริเวณฐานพระเจ้าไม้ได้กล่าวว่า “สุขที่เมืองมนุษย์ สุขที่เมืองสวรรค์ และสุขแห่งพระนิพพาน เทอญ” โดยน้อมนำไปสู่พระนิพพาน ซึ่งเป็นความปรารถนาสูงสุดของพุทธศาสนิกชน ซึ่งแนวคติการสร้างพระพุทธรูปนั้นถือได้

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

ว่าเป็นองค์ความรู้ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยครั้งนี้ได้เกิดขึ้นเนื่องจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และเชื่อว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ควรค่าแก่การเคารพบูชาและปกป้องคุ้มครองแก่พุทธศาสนิกชนให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งทางกาย ทางใจ สิ่งนี้จึงทำให้ประชาชนทุกยุคทุกสมัยให้ความสำคัญในการทำงานบำรุงพระพุทธศาสนาให้ยืนยงเคียงคู่สังคมไทยในปัจจุบันและในอนาคต ซึ่งถ้าทุกคนไม่ให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาเหมือนในอดีตแล้ว ศาสนาอาจจะถึงกาลเสื่อมถอยและสลายไปในที่สุด ด้วยเหตุนี้ พระไม้ คือ ภาพสะท้อนพลังแห่งความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาและการสร้างสรรค์ของบรรพชนคนอีสานที่กำลังสูญเสียดวงแก้วไปอย่างไม่มีวันกลับ โดยถูกแทนที่ด้วยพระสำเร็จรูปจากร้านสังฆภัณฑ์ในเมือง

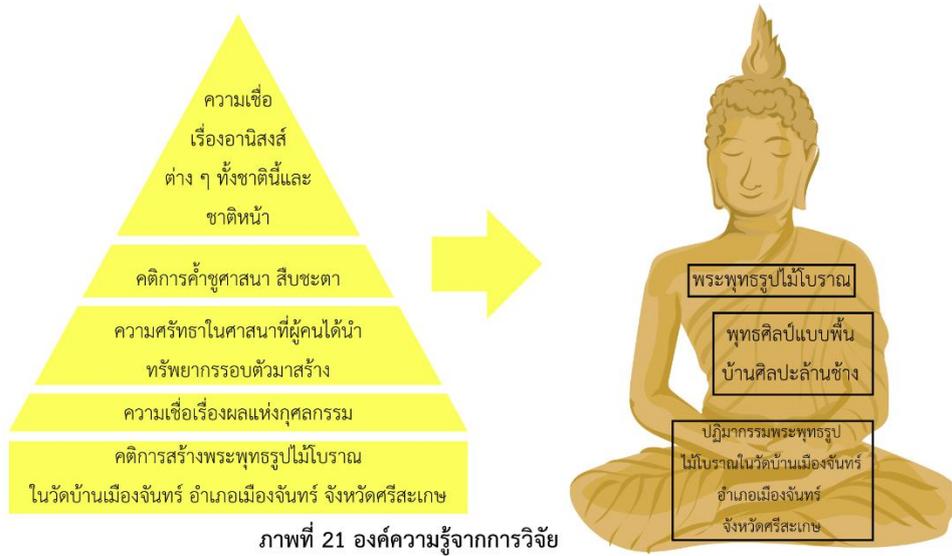
บทสรุป

บทความนี้ได้ข้อค้นพบ (องค์ความรู้) ที่สำคัญคือ ในบริเวณวัดบ้านเมืองจันทร์ที่มีการพบพระพุทธรูปไม้โบราณจำนวน 14 องค์ แต่นำมาศึกษาเพียง 4 องค์ เนื่องจากมีสภาพสมบูรณ์ และมีความแตกต่างกันชัดเจนในเชิงการเปรียบเทียบ ซึ่งพระพุทธรูปกลุ่มนี้เป็นกลุ่มพระพุทธรูปไม้ทรงเครื่อง ซึ่งจะไม่มีการสร้างเครื่องทรงอย่างพระมหาจักรพรรดิประดับ จะมีพุทธลักษณะเหมือนกับพระพุทธรูปล้านช้างโดยทั่วไป แต่จะมีขนาดใหญ่และมีความสำคัญทางด้านพุทธศิลป์และสังคมวัฒนธรรมมากกว่าพระพุทธรูปไม้องค์อื่นๆ ที่ประดิษฐานอยู่ภายในวัดหรือพระอุโบสถเดียวกัน โดยภาพรวมของพระพุทธรูปไม้กลุ่มนี้เป็นพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้านที่น่าจะสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ที่นิยมทำปางมารวิชัย เพราะอาจจะมีการออกแบบรูปร่าง และรูปทรงที่ไม่ยุ่งยาก ถูกเก็บรักษาในพื้นที่มืดซิด นิยมทำฐานพระแบบฐานเขียง และแกะลวดลายเครือเถาวัลย์ มีลายดอก ใบ ตามธรรมชาติ และสันนิษฐานว่ามีพระพักตร์ใกล้เคียงกับหลวงพ่อบุญใหญ่ พระประธานในพระอุโบสถอีกด้วย

แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากความขาดแคลนของเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์และข้อมูลทางด้านโบราณคดี และความชัดเจนทางศิลปกรรม รวมถึงการชำรุดของพระพุทธรูปไม้จำนวนมากและอุปสรรคของการเคลื่อนย้ายที่อาจส่งผลให้เกิดการชำรุดได้นั้น ทั้งนี้ผลการวิเคราะห์ศึกษาของผู้เขียนที่ปรากฏในบทความนี้ จึงยังไม่ใช่เป็นข้อยุติทางวิชาการ และจำเป็นที่จะต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไปตามระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดีต่อไป

องค์ความรู้จากการวิจัย

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

ภาพที่ 21 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากภาพที่ 21 องค์ความรู้จากการวิจัยพบว่า คติการสร้างพระพุทธรูปไม้โบราณในวัดบ้านเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ เกิดขึ้นจากความเชื่อเรื่องผลแห่งกุศลกรรม ความศรัทธาในศาสนาที่ผู้คนได้นำทรัพยากรรอบตัวมาสร้าง มีคติการคำชูศาสนา สืบชะตา รวมถึงความเชื่อเรื่องอานิสต์ต่าง ๆ ทั้งชาตินี้และชาติหน้า จึงก่อให้เกิดการสร้างสรรคูปฏิกำรรมพระพุทธรูปไม้โบราณในลักษณะของพุทธศิลป์แบบพื้นบ้านศิลปะล้านช้างที่วัดบ้านเมืองจันทร์แห่งนี้

ข้อเสนอแนะ

พระพุทธรูปไม้แกะสลักวัดบ้านเมืองจันทร์ มีความสำคัญในฐานะมรดกทางศิลปวัฒนธรรม และพระพุทธศาสนาในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็น “มรดกแห่งศรัทธา” การให้ความเคารพศรัทธาในฐานะที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนที่เป็นงานพุทธศิลป์แบบชาวบ้านที่โดดเด่นในวัฒนธรรมไทย-ลาว และจังหวัดศรีสะเกษยังเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับประเทศกัมพูชา และเคยร่วมสมัยกับอาณาจักรในสมัยขอมเรื่องอำนาจ ดังนั้นรูปแบบทางพุทธศิลป์โดยเฉพาะพระพุทธรูป จึงมีอิทธิพลของช่างสกุลเขมรเข้ามาปะปนประสมประสาน (นิยม วงศ์พงษ์คำ และคณะ, 2557) ต่อมาจึงเกิดเป็นพุทธลักษณะท้องถิ่นที่สามารถสะท้อนภาพของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของคนทั้งสองเมืองว่ามีความสัมพันธ์กันมากน้อยเพียงใดได้เป็นอย่างดี ซึ่งควรที่จะได้รับการศึกษารวบรวมองค์ความรู้หรือข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์ และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อต่อยอดขยายผลและบูรณาการโดยแปลงองค์ความรู้เหล่านั้นมาเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นให้มั่นคงและยั่งยืนต่อไป รวมถึงควรมีการส่งเสริมให้พระสงฆ์และประชาชนคนอีสานเข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และการอนุรักษ์พระพุทธรูปไม้ที่ล้ำค่า เนื่องจากพระไม้ที่พบในพื้นที่ศึกษาโดยส่วนใหญ่จะมีอายุเฉลี่ยประมาณ 50-150 ปี เนื่องจากใช้ไม้เป็นวัสดุจึงผุกร่อนและสลายได้ง่าย นอกจากนั้นจากชาวไทย-ลาวยังมีประเพณีที่นิยมนำพระพุทธรูปเหล่านี้ไปวางใต้ต้นไม้ใหญ่ หรือต้นไม้โพธิ์ ตามวัดร้างที่ไม่มีพระประธานตามเพิงผาหรือเหลือบถ้ำ เหตุดังกล่าวจึงเป็นการเร่งให้พระพุทธรูปเสื่อมสลายเร็วขึ้น และควรสำรวจเพื่อเก็บข้อมูลพระไม้ในอำเภออื่นๆ เพื่อการต่อยอดจากงานวิจัยในเชิงภาพรวมที่มีมาก่อนหน้านี้ เช่น พื้นที่อำเภอเมืองศรีสะเกษ และอำเภอกันทรารมย์ ซึ่งเป็นอำเภอรอบนอกที่ติดกับอาณาเขตของจังหวัดอุบลราชธานี อำเภอโนนคูณ อำเภอน้ำเกลี้ยง อำเภอขามน้อย และบางส่วนของทิศตะวันตกติดกับอำเภอเมืองศรีสะเกษ ที่พบพระไม้

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

จำนวน 51 องค์ จากจำนวน 6 วัด (นิยม วงศ์พงษ์คำ, 2545) เพื่อการอนุรักษ์พระพุทธรูปไม้อีสานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนภาคอีสาน

เอกสารอ้างอิง

- กิตติสันต์ ศรีรักษา และ นิยม วงศ์พงษ์คำ. (2557). อัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพของงานพุทธปฏิมาลุ่มน้ำชี. *วารสารงานวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*, 1 (1), 1-22.
- กรมศิลปากร. (2548). *ศัพทานุกรมโบราณคดี*. กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, กรมศิลปากร.
- กระทรวงมหาดไทย. (2529). *ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดศรีสะเกษ*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงมหาดไทย.
- คณะกรรมการประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ*. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภา.
- ชอบ ดีสวนโคก. (2545). *พระไม้: ลายมือของบรรพชนไทยอีสาน*. ขอนแก่น: ศิริภัณฑ์ออฟเซท.
- दनัย ไชโยธา. (2547). *กระบวนการเกิดนาฏนาศนา*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2547). *ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ*. กรุงเทพมหานคร : มติชน.
- ติก แสนบุญ. (บ.ก.). (2543). “วิกฤติ” ศิลปะพื้นบ้านอีสาน : อดีต ปัจจุบัน อนาคต. อุบลราชธานี: งานส่งเสริมการวิจัย บริการวิชาการ และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม, คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ติก แสนบุญ. (2553). *ลักษณะอีสาน : ว่าด้วยเรื่องศิลปะและวัฒนธรรม*. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ติก แสนบุญ. (2554). *เอกลักษณ์หัตถกรรมอีสานในงานไม้ที่เกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนา กรณีศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี. (รายงานผลการวิจัย)*. อุบลราชธานี: คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ธงชัย เมืองจันทร์. (2549). *คติธรรมไทยจากประเพณีการไหว้พระธาตุเมืองจันทร์* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ฉันทพงศ์ สารรัตน์. (2564ก). แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรณีศึกษาวัดบ้านเมืองจันทร์ อ.เมืองจันทร์. จ.ศรีสะเกษ. ใน สุนทรี อาสะวีย์ (บ.ก.), *รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ เนื่องในโอกาสครบรอบ 50 ปี การสถาปนาสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 17 ธันวาคม 2564* (น 116-130). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฉันทพงศ์ สารรัตน์. (2565ข). บทบาทของผู้หญิงและผู้ชายในตำนานการสร้างพระธาตุเมืองจันทร์และปราสาทบ้านปราสาท. ใน เอมอร แสนภูวา (บ.ก.), *การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 4 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ วันที่ 20 สิงหาคม 2564* (น 13- 24). คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

- นิคม จารุณณี และ ประทีป ชุมพล. (บ.ก.). (2521). *ประวัติศาสตร์และโบราณคดีภาคอีสาน*. มหาสารคาม : วิทยาลัยครูมหาสารคาม.
- นิยม วงษ์พงศ์คำ และคณะ. (2545). *พระไม้อีสาน*. ขอนแก่น: ศิริภัณฑ์ออฟเซ็ท.
- นิยม วงษ์พงศ์คำ. (2556). พระไม้ : มิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นแขวงจำปาสัก สปป.ลาว กับ จังหวัดอุบลราชธานี. ใน ตึก แสนบุญ (บ.ก.), *เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ : รัฐบาลอุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*.
- นิยม วงษ์พงศ์คำ และคณะ. (2557). การเปรียบเทียบศิลปกรรมของจำปาสักดี สปป.ลาว กับ จังหวัดอุบลราชธานี : มิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น. *วารสารงานวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*, 1(1), 13-44.
- บุษบา กิติจันทรโรภาส. (2539). *คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ประภัสสร ชูวิเชียร. (2557). *ศิลปะลาว*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- พระครูโสภณวิธานวัตร (นิคม เกตุคง). (2559). พุทธศิลป์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดป่าเลไลยก์วรวิหารจังหวัดสุพรรณบุรี. *วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์*, 1(2), 91-108.
- พระมหาเดช มีภาพ. (2556). *พิธีกรรมและความเชื่อของชาวกูย ตำบลตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- พระมหาปพน กตสโร. (2560). พระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน. *วารสารธรรมทรรศน์*, 17(2), 51-62.
- ภราดร ศรีปัญญา และคณะ. (2559ก). *ปราสาทสระกำแพงใหญ่*. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป.
- ภราดร ศรีปัญญา และคณะ. (2559ก). *ปราสาทบ้านโนนธาตุ*. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2543). *บันทึกอีสานผ่านเลนส์ : สามทศวรรษของการเดินทางบนที่ราบสูง*. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). *พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย*. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศิริพงษ์ ศักดิ์สิทธิ์. (2554). *คติการสร้างพระพุทธรูปไม้ในล้านนา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สงวน รอดบุญ. (2526). *พุทธศิลป์ลาว*. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยธนบุรี.
- สันติ เล็กสุขุม. (2547). *ศิลปะรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- สุภัทรรติ ศิคุล, หม่อมเจ้า. (2547). *ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง*. กรุงเทพมหานคร: มติชน. *แหล่งศิลปกรรมในจังหวัดศรีสะเกษ*. (2547).ศรีสะเกษ: หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและ ศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2521). *ภูมิศาสตร์อีสาน*. มหาสารคาม: คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

การสัมภาษณ์

- กุหลาบ เมืองจันทร์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). อภิสัทธ์ ศรีวะระมย์ (ผู้สัมภาษณ์). (2 กุมภาพันธ์ 2565).
- ดิเรก เมืองจันทร์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). โพธิ์พงศ์ ฉัตรนันทภรณ์ (ผู้สัมภาษณ์). (20 มีนาคม 2565).
- ทองดี เมืองจันทร์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). โพธิ์พงศ์ ฉัตรนันทภรณ์ (ผู้สัมภาษณ์). (20 มีนาคม 2565).
- พระครูสุกิจสารวิมล (ผู้ให้สัมภาษณ์). แฉวรบ ยวงปรังค์ (ผู้สัมภาษณ์). (16 มีนาคม 2565).
- พระครูสุพจน์ธรรมคุณ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีนยพงค์ สารรัตน์ (ผู้สัมภาษณ์). (20 มีนาคม 2565).
- พระครูสุพจน์ธรรมคุณ (ผู้ให้สัมภาษณ์). วุฒิชัย นาคเขียว (ผู้สัมภาษณ์). (20 มีนาคม 2565).
- มงคล ศรีจันทร์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีนยพงค์ สารรัตน์ (ผู้สัมภาษณ์). (20 มีนาคม 2565).
- รัตนา ฐูปหอม (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีนยพงค์ สารรัตน์ (ผู้สัมภาษณ์). (20 มีนาคม 2565).